

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Diogenes Xanatalos, Beiträge zur Wirtschaft und Socialgeschichte Makedoniens im Mittelalter, hauptsächlich auf Grund der Briefe des Erzbischofs Theohpylaktos von Achrida, München 937.

Ὁ ἐκ Ναυπάκτου κ. Δ. Ξανάλατος ὑπέβαλε τὴν ἐπιστημονικὴν πραγματείαν ταύτην ὡς ἐναίσιμον διατριβὴν πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου. Πραγματεύεται δὲ περὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπὶ τῇ βάσει καὶ ἄλλων μὲν πηγῶν ἰδίᾳ δὲ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος. Ὁ κ. Ξ. γράφας τὴν πραγματείαν αὐτοῦ ἐν μεγάλῳ ἐπιστημονικῷ κέντρῳ καὶ ὑπὸ τὰς ὀδηγίας τοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ κ. F. Dölger, ἠδυνήθη μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς ν' ἀπαρτίσῃ ἀξίαν πολλοῦ λόγου μελέτην ἐπὶ θέματος λίαν ἐνδιαφέροντος καὶ νὰ ἐμφανίσῃ τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς Μακεδονίας ἐν λεπτομερεῖαις πλείσταις ὄσαις καὶ σχεδὸν ἀπροσδοκῆτοις.

Μετὰ σύντομον Εἰσαγωγὴν ὑποδεικνύει τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Θεοφυλάκτου ἀκμάσαντος κατὰ τὸν 10. αἰῶνα, οὗτινος παρέχει καὶ σύντομον βιογραφίαν, ὁρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ δέον μετὰ προσοχῆς νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν ὡς πηγαί, διότι ὁ Θεοφύλακτος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ὡς βυζαντινὸς λόγιος ἀκολουθῶν τοὺς κανόνας τῆς ἐπιστολογραφίας, χρησιμοποιοεῖ τὴν ῥητορικὴν καὶ τὰς συναφεῖς πρὸς αὐτὴν ἐκφραστικὰς ὑπερβολὰς. Ἄλλως τε καὶ τὸ κείμενον τῶν σωζομένων ἐπιστολῶν τοῦ Θεοφυλάκτου ὡς ἀποδεικνύει ὁ σ. δὲν εἶναι ἱκανοποιητικὸν ἀπὸ κριτικῆς ἐπόψεως.

Ἐξετάζων δὲ ὁ σ. τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν ἐρευνᾷ πρῶτον τὴν σχέσιν τοῦ Κράτους πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν καὶ παρέχει σπουδαιοτάτας περὶ αὐτῆς πληροφορίας, εἰδικὸν δὲ ποιεῖται λόγον περὶ τῶν «χαριστικαρίων». Ὡς γνωστὸν κατὰ τῶν «χαριστικαρίων» ζωηρῶς διεμαρτυρήθη ὁ Ἰωάννης ε'. Ὁξείτης Πατριάρχης Ἀντιοχείας (1089—1100), περὶ οὗ διεπραγματεύθημεν ἐν «Ἐπετηρίδι Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» IB, 1936, σ. 361 ἔξ. δημοσιεύσαντες καὶ

τινα ἀνέκδοτα κείμενα αὐτοῦ ἐκ τῆς Σιναϊτικῆς Βιβλιοθήκης. Ὁ κ. Ξ. ἐσφαλμένως ὠνόμασε τοῦτον Johannes Antiocheus καὶ ὑπεσημείωσεν ὅτι ἐχορημάτισε Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἐπὶ Ἀλεξίου α'. (σ. 33 σημ. 66). Αἱ παραπομπαί, ἃς ἀνέγραψε δὲν συμφωνοῦσι πρὸς ταῦτα. Παρασχών, οὗχ ἦτιον, πλήρη καὶ ἀκριβῆ εἰκόνα τοῦ κακοῦ τῶν «χαραστικαρίων» ὁ σ. ἐκθέτει περαιτέρω τὰ κατὰ τὴν φορολογίαν, ἣτις ἦτο βαρυτάτη καὶ ἐπεβάλλετο ὑπὸ μυρίας μορφάς.

Λίαν ἐνδιαφέρον εἶναι ἐπίσης τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, ἰδίως τῶν χωρικῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Πολιτείαν, ἐκτιθέμενον μετὰ πολλῶν λεπτομερειῶν. Ἐκ τῆς καθόλου δ' ἐκθέσεως τῆς ἀξιολόγου ταύτης πραγματείας τοῦ κ. Ξ. ὡς ὁ ἴδιος παρατηρεῖ ἐν συμπεράσματι, ἀποδεικνύεται ἡ ἐξαιρετικὴ ἀξία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Θεοφύλακτου, διότι οὐ μόνον ἐπιβεβαιοῦσιν αὐταὶ τὰ ἐξ ἄλλων πηγῶν συναγόμενα, ἀλλὰ καὶ προσθέτουσι νέα καὶ πολυτιμα στοιχεῖα. Ὁ κ. Ξ. κατέβαλε ἀξίαν παντὸς ἐπαίνου προσπάθειαν πρὸς συλλογὴν καὶ ἐπιστημονικὴν κατάταξιν ἀπέριου ὕλικου, παρασχών ζωηρὰν εἰκόνα τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

† Ο ΛΗΘΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Κωνσ. Γ. Μπόη, Προλεγόμενα εἰς τὰς «ἐρμηνευτικὰς διδασκαλίαις» τοῦ Ἰωάννου Ξιφιλίνου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (2 Ἰαν. 1064-2 Αὐγ. 1075). Συμβολὴ εἰς μίαν νέαν ἔκδοσιν. Ἀθήναι 1937.

Τοῦ αὐτοῦ: Εὐθυμίου τοῦ Μαλάκη, μητροπολίτου Νέων Πατρῶν (Ἰπάτης) [δεύτερον ἡμισυ ἰβ'. ἑκατον.] Τὰ σωζόμενα, ἐν Ἀθήναις 1937 [Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη Χ. Ἀνδρούτσου].

Ἀπὸ πολλοῦ ἀσχολούμενος ὁ σ. περὶ τὸν Ἰωάννην Ξιφιλίνον, τὸν Πατριάρχην ΚΠόλεως χρηματίσαντα (1064—1075), ἐπεδόθη πρὸ παντὸς εἰς παλαιογραφικὴν ἔρευναν, ἣτις ἀπέληξεν εἰς ὠρισμένα συμπεράσματα, ἐπιστημονικῶς ἐκτιθέμενα ἐν τῇ ἀνωτέρῳ κριτικῇ πραγματείᾳ. Πλέον τῶν 27 χειρογράφων κωδίκων διασώζουσι 54 «ὀμιλίαις» τοῦ Ξιφιλίνου ὡς συνήθως ὀνομάζονται. Ὁ σ. ὀδηγηθεὶς ἐκ τινων σημειώσεων τῶν κωδίκων καὶ ἐξ ἐσωτερικῶν λόγων, ἀποδεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ «Ἐρμηνευτικῶν Διδασκαλιῶν». Ὁ πρῶτον Λεοντουπόλεως Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, δημοσιεύσας 25 τοιαύτας «ὀμιλίαις», ἀπέδωκεν αὐτάς εἰς τὸν Θεοφύλακτον Βουλγαρίας, ἀλλ' ὁ σ. ἐκ τῶν παλαιογραφικῶν ἐρευνῶν ἀποδεικνύει ὅτι συγγραφεὺς αὐτῶν εἶναι ὁ Ἰωάννης Ξιφιλίνος, ἐσφαλμένως δ' ἐν τισὶ χειρογράφοις ἀναγράφεται

τὸ ὄνομα τοῦ Θεοφυλάκτου ἢ ἄλλων συγγραφέων. Ὁ σ. ποιεῖται σπουδαίας παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ἐρμηνευτικῶν τούτων Διδασκαλιῶν καὶ τοῦ τρόπου τῆς συνθέσεως αὐτῶν, ἅμα δὲ καὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς μεθόδου.

Ἔχουσι δὲ αἱ Διδασκαλῖαι, ὡς ἐρμηνευτικὸν ἔργον, ἐξαιρετικὴν σπουδαιότητα, διότι εἶναι ἀρχαιότεραι τῶν γνωστῶν ἐρμηνευτικῶν ἔργων τῶν μέσων χρόνων τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας καὶ τοῦ Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ. Σύγκρισις τῆς ἐν ἐπιμέτρῳ ὑποδειγματικῶς παρατιθεμένης Ἑρμηνευτικῆς Διδασκαλίας ἐπὶ τῆς παραβολῆς τοῦ ἄφρονος πλουσίου (Λουκ. 12,16-21) πρὸς τὰς ἐρμηνείας τῆς αὐτῆς παραβολῆς ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου καὶ τοῦ Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ μαρτυρεῖ τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ ἔργου τοῦ Ξιφιλίνου. Ἐπίσης ἐξ αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων Ἑρμηνευτικῶν Διδασκαλιῶν ἀποδεικνύεται τίνας ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐρμηνευτῶν εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ συντάκτης αὐτῶν. Προκύπτουσι δὲ ἐκ τοιαύτης ἐρεῦνης καὶ τινα ἄγνωστα μέχρι τοῦδε τῶν ἀρχαιοτέρων ἐρμηνευτῶν χωρία. Ὁ σ. παρέχει σύντομον βιογραφίαν τοῦ Ἰωάννου Ξιφιλίνου καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἱκανὰ ἀνέκδοτα, καὶ περιγραφῶν ἐπιστημονικῶς τοὺς κώδικας οὓς εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὑποδεικνύει τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν σχέσιν. Καθόλου δ' ἐκ τῆς ἀρίστης ταύτης πραγματείας προκύπτει ἢ ὄλως ἐξαιρετικὴ συμβολή, ἣτις δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ δημοσιεύσεως τῶν «Ἑρμηνευτικῶν Διδασκαλιῶν» τοῦ Ἰωάννου Ξιφιλίνου εἰς τὴν θεολογικὴν φιλολογίαν τῶν μέσων χρόνων.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ἀνωτέρω πραγματειῶν ὁ κ. Μπόνης ἐπιμελῶς συλλέξας δημοσιεύει τὰ σωζόμενα τοῦ Εὐθυμίου Μαλάκη, μητροπολίτου Νέων Πατρῶν (Ἰπάτης). Ἐν ἀρχῇ ἐξετάζει ἐκκλησιαστικῶς τὰς Νέας Πάτρας, ὡς εἶχε κληθεῖ ἢ πόλις τῆς Ἰπάτης, εἶτα δὲ ἐκτίθησι τὸν βίον καὶ τὴν δράσιν τοῦ Εὐθυμίου Μαλάκη, ἀκμάσαντος κατὰ τὸ β. ἡμισυ τῆς ιβ' ἑκατονταετηρίδος καὶ μετασχόντος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Ἡ δράσις αὐτοῦ συμπίπτει ἐπὶ Μανουὴλ α. Κομνηνοῦ (1143—80) καὶ ἐπὶ Ἀνδρονίκου α. (1183—85), ἀπέθανε δὲ πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων ἀλώσεως τῆς ΚΠόλεως (1204) ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς μονωδίας τοῦ ἀνεπιού αὐτοῦ Εὐθυμίου Τορνίκη. Ὁ σύγχρονος τοῦ Εὐθυμίου Μαλάκη Νικήτας Χωνιάτης καλεῖ αὐτὸν «μέγαν ἐν λόγοις», τοῦτο δὲ κυροῦται ἐκ τῶν περιωθέντων αὐτοῦ συγγραμμάτων καὶ δὴ τῶν ἐπιστολῶν. Διεσώθησαν δὲ Στίχοι «εἰς τὸ λουτρὸν τοῦ Χούμνου μέσον ὄν κήπου» καὶ 36 ἐπιστολαὶ πρὸς διαφόρους, ὧν δύο πρὸς τῶν Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτην καὶ

ἕτεροι δύο πρὸς τὸν Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου. Ἐπίσης διεσώθησαν ἄριστα ὑπομνήματα ἐπὶ διαφόρων ὑποθέσεων, δύο λόγοι ἀπαγγεληθέντες ὁ μὲν πρῶτος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν ἐπανακάμψαντα ἐξ ἐπιτυχοῦς ἐκστρατείας, ὁ δὲ δεύτερος «ἐπαινετικὸς τοῦ κατηχητικοῦ λόγου τοῦ αὐτοκράτορος» καὶ «Μονωδία», ἀναγνωσθεῖσα ἐπὶ τῷ τάφῳ τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω περιωφθέντων ἔργων ὁ κ. Μπόνης ἐκδίδει πάντα πλὴν τῶν δύο λόγων, οὓς σκοπεῖ νὰ ἐκδώσῃ ἐν ἰδίῳ τεύχει. Ἐκ τῶν ἐκδιδομένων τὴν μείζονα ἀξίαν ἔχουσιν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Μαλάκη, δι' ὧν, ὡς παρατηρεῖ ὁ κ. Μπόνης, ὡς καὶ διὰ πάντα Βυζαντινὸν λόγιον, τὸ συντάσσειν ἐπιστολὰς ἀπειτέλει «τέχνην» εἰς ἣν ἐθυσιάζετο τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ ἀπλή τῆς ἐπιστολῆς ἔκθεσις. Ἄλλ' ὁ Εὐθύμιος Μαλάκης ἀπέφυγε τὰς ὑπερβολὰς, ἀναπαρέστησε δὲ μετὰ ζωηρότητος ἅμα καὶ γλαφυρότητος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ τὴν δεινὴν κατάστασιν τῆς τεταραγμένης ἐποχῆς αὐτοῦ ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν πνευματικὴν ἀναγέννησιν. Ὁ κ. Μπόνης συνώδευσε τὴν ἔκδοσιν τῶν καταλοίπων τοῦ Εὐθυμίου Μαλάκη διὰ σπουδαίων παλαιογραφικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἄλλων παρατηρήσεων, δι' ὧν καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀκριβεστέρα ἐκτίμησις, τοῦ διαπρεποῦς ἐκείνου λογίου καὶ Ἱεράρχου.

† Ο ΛΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

B. Meissner: Die Achämenidenkönige und das Judentum. Berlin 1938.

Ἡ περίοδος τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ κατὰ τὴν Βαβυλώνιον αἰχμαλωσίαν καὶ τοὺς μετ' αὐτὴν χρόνους παρουσιάζει ἀκόμη παρὰ τὰς γενομένας ἐρεῦνας καὶ τὰς ἐπιτελεσθεῖσας ἐργασίας πλεῖστα ὅσα δυσεπίλυτα προβλήματα, πολλὰ δὲ σημεῖα παραμένουσι σκοτεινὰ καὶ ἀρκετὰ κενὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην παρουσιάζονται, ὥστε ἀκόμη σήμερον δὲν δυνάμεθα νὰ καταρτίσωμεν ἐν πᾶσιν ἀπληκρῶμένην εἰκόνα τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ ἰδίᾳ τῶν βιωτικῶν συνθηκῶν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Τὰ βιβλία τῆς Π. Δ., τὰ ἀναφερόμενα εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἔνεκα τοῦ σκοποῦ, ὃν ἕκαστον ἐπιδιώκει, τοῦ τρόπου τῆς συστάσεως καὶ τοῦ ἀποσπασματικοῦ ἐν τισὶ χαρακτῆρος αὐτῶν, ἀποτελοῦν μὲν ἀρίστην καὶ σπουδαιοτάτην πηγὴν, ὑπερπηδοῦν ὅμως μακρὰ χρονικὰ διαστήματα, παρατρέχουν σπουδαῖα γεγονότα ἢ ἀσαφῶς ὁμιλοῦν περὶ τῶν συμβάντων. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἔξωβιβλικάι σχετικαὶ μαρτυρίαι, αἱ τόσον χρήσιμοι καὶ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῶν ὑπὸ τῶν βιβλίων τῆς Π. Δ. ἐκτιθεμένων καὶ πρὸς συμπλή-

ρωσιν τῶν ὑπὸ τούτων καταλιπομένων κενῶν, ἂν καὶ καθ' ἡμέραν πολλαπλασιαζῶνται, ἀκόμη δὲν εἶναι ἐπαρκεῖς, καὶ τὸ σπουδαιότερον, χρῆζουσιν προηγουμένης βασάνου καὶ ἐρευνῆς ὑπὸ τῶν εἰδικῶν πρὶν ἢ ὁ περὶ τὴν Π. Δ. ἀσχολούμενος χρησιμοποίησιν αὐτὰς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς μαρτυρίας τῆς Π. Δ. Διὰ τοῦτο πᾶσα ἐργασία ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου γινομένη καὶ ὑπὸ εἰδικῶν ἐκτελουμένη μετὰ χαρᾶς καὶ εὐγνωμοσύνης γίνεται δεκτὴ ὑπὸ τοῦ ἐρευνητοῦ τῆς Π. Δ.

Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ ἀνωτέρω σημειωθείσα ἐργασία τοῦ γνωστοῦ Ἀσσυριολόγου Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Βερολίῳ Πανεπιστημίου B. Meissner, ὅστις ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὕλικου τῆς Π. Δ. καὶ ἰδίᾳ τῶν ἔξωβιβλικῶν μαρτυριῶν προσπαθεῖ νὰ διαγράψῃ τὴν κατάστασιν τῶν Ἰουδαίων ὑπὸ τοὺς Ἀχαιμενίδας Ὀλόκληρον τὸ ὕλικόν ὁ σ. λαβὼν ὑπ' ὄψιν καὶ κριτικῶς αὐτὸ ἐπεξεργασθεὶς ζητεῖ τὴν λύσιν προβλημάτων μέχρι τοῦδε τεθέντων, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου νέα ἐπὶ τάπητος ζητήματα θέτει. Ἡ θετικὴ τοῦ σ. σκέψις, ἡ χαρακτηρίζουσα καὶ τὰς πολυαρίθμους ἄλλας ἐργασίας αὐτοῦ, ἀποτυπῶνται καὶ ἐν τῇ παρούσῃ. Ἐκάστην θέσιν ζητεῖ ὁ σ. νὰ κατοχυρώσῃ δι' ἐπαρκῶν μαρτυριῶν, ὧν τὴν ἀξιόπιστιαν μετ' ἀκριβείας βασανίζει, ἐκεῖ δὲ ἔνθα τὰ ὑπάρχοντα στοιχεία εἶναι ἔλλιπῆ, ὁ σ. δὲν ἐπιδίδεται εἰς φανταστικὰς καὶ προχείρους λύσεις ἀλλὰ σημειοῖ ἀπλῶς τὸ πρόβλημα, ἀναμένων τὴν λύσιν ἐκ τῆς προσκομίσεως πλειοτέρων μνημείων ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης.

Ἐκ τῶν ἐπὶ μέρος προβλημάτων ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ σ. καταβαλλομένη προσπάθεια ὅπως ἐξηγήσῃ τὴν πράγματι περιεργον εὐνοϊαν, ἣν ἐπέδειξεν ὁ Κῦρος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ἐπιτρέψας εἰς αὐτοὺς τὴν ἐπάνοδον ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ. Πρὸς τοῦτο ὁ σ. τρεῖς λόγους εὐρίσκει α) τὴν πιθανὴν τῶν Ἰουδαίων σύμπραξιν μετὰ τῶν ἱερέων τοῦ Βήλου ὅπως διὰ προδοσίας ὑπανοίξουν τὰς πύλας τῆς Βαβυλῶνος εἰς τοὺς Πέρσας β) κοινὰ τινα σημεῖα τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ Περσικῆς θρησκείας καὶ γ) τὴν παροχὴν μεγάλων δώρων εἰς τὸν Κῦρον, πολιτικὴν ἦν καὶ ἀλλαχοῦ ἐν Αἰγύπτῳ οἱ Ἰουδαῖοι ἐφήρμοσαν ὀλίγον βραδύτερον. Τὸ δεύτερον σημεῖον φαίνεται ἥμισυ πιθανόν. Τὸ ὅτι οἱ αἰχμάλωτοι Ἰουδαῖοι τὴν πῶσιν τῆς Βαβυλῶνος ἐχαρκτηρίσαν ὡς ἔργον τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Θεοῦ καὶ τὸν Κῦρον ὄργανον ἐκτελέσεως τῶν θείων ἐν τῇ ἱστορίᾳ βουλῶν καὶ ὡς ἐλευθερωτὴν οὕτως αὐτὸν θὰ ἐχαιρέτισαν, εἶναι πιθανώτατον. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τοῦ νὰ πεισθῇ ὁ Κῦρος ὅτι λόγοι θρησκευτικοὶ ἐπιβάλλουν τὴν πρὸς τοὺς Ἰου-

δαίους εὖνοιαν ὑπάρχει ἀπόστασις τις. Μᾶλλον τὴν αἰτίαν πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν, ὡς ἄλλως καὶ ὁ σ. πράττει, εἰς πολιτικούς λόγους.—Ὁρθῶς περαιτέρω ὁ σ. ἀντικρούει τὴν ὑπὸ τοῦ Galling δ ατυπωθεῖσαν γνώμην ὅτι ὁ Κύρος μόνον τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ ἐπέτερεψεν οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ἐπάνοδον ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, γενομένην ἐπὶ Καμβύσου. Παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου διαφορὰν τῶν πηγῶν τῆς Π. Δ. (Πρβλ. Ἔσδρ. 1,2 ἕξ πρὸς 6,3. Ο'—Β' Ἔσδρ) πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἐπὶ Κύρου ἐγένετο καὶ ἡ ἐπάνοδος ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, ἄλλως καταντῶ ἀκατανόητον πῶς ὁ Κύρος ἐνεπιστεύθη τοιοῦτο σπουδαῖον ἔργον εἰς τοὺς ἐλαχίστους μετὰ τὴν Βαβυλώνιον αἰχμαλωσίαν ἐναπομείναντας ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἰουδαίους.—Ὡς πρὸς τὸ ἐπίμαχον ζήτημα τῆς συνταπίσεως τοῦ Sesbassar (κατὰ τὸν σ. πλῆρες Βαβυλ. ὄνομα: Samasabal-usur=ἤλιε, φύλαττε τὸν υἱὸν) πρὸς τὸν Ζοροβάβελ, ὁ σ. διαστέλλει τὰ δύο πρόσωπα, ἐκδεχόμενος τὸν Ζοροβάβελ ὡς πιθανὸν ἄμεσον διάδοχον τοῦ πρώτου, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ ὡς Πέρσης διοικητῆς τῆς Ἱουδαίας.

Παρὰ τὰς τυχὸν ἐπιφυλάξεις ἐπὶ σημείων τινῶν ἡ ὥραία ἐργασία τοῦ Β. Meissner, προερχομένη ἐκ καλάμου τόσον ἐντριβοῦς περὶ τὰς ἔξωβιβλικὰς πηγὰς, διαλευκαίνει πολλὰ σημεία καὶ προάγει τὴν λύσιν πλείστων τόσον σπουδαίων καὶ δυσεπιλύτων προβλημάτων.—

B. ΒΕΛΛΑΣ

Heussi Karl, Der Ursprung des Mönchtums, Tübingen, Mohr—Siebeck, 1937, S. XII † 308.

Ὁ ἐν Ἱένῃ Καθηγητῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας κ. Κ. Heussi ἀπὸ μακροτάτου ἐνασχολούμενος περὶ τὰ εἰς τὸν μοναχικὸν βίον ἀναφερόμενα ζητήματα, ὡς τοῦτο εἶναι γνωστὸν καὶ ἐκ τῶν περὶ τοῦ Νείλου τοῦ Ἀσκητοῦ πραγματειῶν αὐτοῦ (1917 καὶ 1921), πληροῦ διὰ τῆς ἀνωτέρω «Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου» μελέτης πραγματικὸν κενόν.

Ἀναμφιβόλως τὰ περὶ τῶν ἀρχῶν καὶ τῆς πρώτης ἀναπτύξεως τοῦ μοναχικοῦ βίου προβλήματα ἠρηνήθησαν κατὰ τὰς τελευταίας τρεῖς δεκαετηρίδας ἀρκούντως, ἀξιολογώτατοι δὲ ἐγγράφησαν πραγματεῖαι, ἐν αἷς προσέχουσιν αἱ τῶν R. Reitzenstein «Ἱστορία Μοναχῶν καὶ Ἱστορία Λαυσαϊκῆ» (1916), W. Bousset «Ἀποφθέγματα Πατέρων», (1929), J. List, «Περὶ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου» (1930) καὶ H. Koch «Συλλογὴ πηγῶν διὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς ἀσκήσεως καὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου» (1933). Πλὴν δὲν ὑπῆρχεν κριτικὴ καὶ ἀξιόπιστος σύνοψις τῶν

ἐκ τῶν ζητημάτων τούτων ἀποτελεσμάτων τῶν γενομένων ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀκριβῶς τὴν ἔλλειψιν ταύτην θεραπεύει ἡ προκειμένη μελέτη.

Ὁ σ. δικαιοτάτα δὲν ἀναζητεῖ τὰς ῥίζας τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν τινι οἰαδῆποτε ἐξωχριστιανικῇ θρησκευτικῇ κοινωνίᾳ ἐφ' ὅσον ἤδη αἱ γενόμεναι κατὰ καιροὺς ὑποθέσεις ἀπεδείχθησαν ἀσύστατοι, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ Χριστιανισμῷ καὶ ἐγγύτερον ἐν ταῖς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν θείων Ἀποστόλων κρατησάσαις περὶ ἀσκητισμοῦ καθόλου ἀντιλήψεσιν. Ἀναντιρρήτως, ὁμολογεῖ ὁ σ. ἡ αἰφνιδία καὶ ὑπερβολικῶς ζωηρὰ ἀκμὴ τοῦ μοναχικοῦ βίου κατὰ τὸν Δ'. αἰῶνα εἶναι λίαν περιπεπλεγμένον πρόβλημα, ὅπερ ἐκ τῆς συνεργασίας διαφόρων αἰτίων καὶ ἐπιδράσεων δύναται νὰ διεξηγηθῇ καὶ διαφωτισθῇ καὶ ὅπερ κατὰ τοὺς νεωτέρους καὶ νεωτάτους χρόνους δὲν κατενοήθη πάντοτε ὀρθῶς.

Μετὰ σύντομον ἐπισκόπησιν τῆς ἱστορίας τοῦ ζητήματος ἀπὸ τῆς Θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ἐντεῦθεν διαπραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς τὰς προβαθμίδας τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων μέχρι καὶ τῆς διαμορφώσεως ἰδιαιτέρας ἀσκητικῆς τάξεως ἐν αὐτῇ τῇ Χριστιανικῇ κοινωνίᾳ, εἶτα δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀναχωρητικοῦ βίου καὶ ἰδίᾳ τοῦ τοιούτου εἰς τὰς ἐρήμους. Ἐπίσης ἐξετάζει τὰ κατὰ τὸν Πατριάρχην τῶν ἐρημιτῶν μέγαν Ἀντώνιον, περαιτέρω τὰ κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς κοινοβιακῆς ζωῆς. Ἀκολουθεῖ μακρότατον καὶ λίαν ἐνδιαφέρον κεφάλαιον περὶ τῶν καθόλου συνθηκῶν καὶ καταστάσεων ἐν τῷ Αἰγυπτίῳ ἀναχωρητικῷ μοναχισμῷ τῶν πρώτων μετὰ τὸν Ἀντώνιον μοναχικῶν γενεῶν. Τελικῶς διεξετάζει ὁ σ. βραχύτερον πως τὰς κατὰ καιροὺς ἐξενεχθείσας, ὑποθέσεις καὶ γενομένας ἀπολείρας πρὸς ἐξάρτησιν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀπὸ ἐξωχριστιανικῶν θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν κινήσεων καὶ συστημάτων.

Λίαν ὀρθῶς ὁ σ. ἔχει ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον σημεῖον τὴν γνώμην, ὅτι αἱ ὑποθέσεις αὗται ἐνέχουσιν ἐλαχιστότατον καὶ ἀσήμαντον μέρος ἀληθείας καὶ ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συζητηθῇ ὠρισμένη, ἀλλὰ μόνον δευτερευούσης σημασίας, ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν καὶ ἐμφάνισιν τοῦ Χριστιανικοῦ μοναχικοῦ βίου τῶν Μανιχαϊκῶν ἀσκητικῶν ἰδεῶν καὶ τῶν τοιούτων τῆς ἑλληνιστικῆς φιλοσοφικῆς περιόδου.

Ἡ πλουσίως ἐκμεταλλευθεῖσα παρὰ τοῦ σ. πηγὴ εἶναι «Τὰ ἀποφθέγματα τῶν Πατέρων», ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν, ἃς σημειωθῇ ἐνταῦθα, ἐγράφη τελευταίως λίαν ἐπιτυχῆς μελέτη παρὰ τοῦ κ. J. Herwegen, «Uäterspruch und Mönchsregel», (1937).

Ἀξιοσημειώτως παρατηρεῖται παρὰ τοῦ σ., ὅτι δὲν δύναται νὰ τίθηται πλέον ὑπὸ συζήτησιν θέμα συσχετίσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀναχωρητικοῦ βίου πρὸς τοὺς μεγάλους κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμούς, ὡς ἐπίσης καὶ ὅτι ἀνεπιτυχῶς ἐπεκράτησε παρὰ νεωτέροις διαμαρτυρομένοις ἢ ἄποψις, καθ' ἣν ὁ μοναχικὸς βίος τοῦ 4ου αἰῶνος ἀπετέλει ἀντίδρασιν κατὰ τῆς κοσμικοποιήσεως τῆς Ἐκκλησίας συνεπεία τῆς πολιτικῆς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἀναμφιβόλως, ἡ τελευταία αὕτη κρίσις τοῦ διαμαρτυρομένου συγγραφέως τῆς μελέτης ταύτης προδίδει τὴν ἀπόλυτον ἀμεροληψίαν αὐτοῦ καὶ τὴν σαφῆ γνῶσιν καὶ ἐνσυνείδητον ἐκτίμησιν τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν τοῦ ἀρχαίου Μοναχισμοῦ.

Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τονισθῆ ἰσχυρότερον παρὰ τοῦ σ. τὸ γεγονός, ὅτι ὁ μέγας Ἀντώνιος εἶχε περὶ ἑαυτὸν μαθητὰς οὔτινες ἂν καὶ εἶχον βεβαίως χαλαρόν πως, ἐν ἀλλήλοις τὸν κοινοβιακὸν σύνδεσμον, ἐν τούτοις ἀπετέλουν καὶ διὰ τοῦ συνδέσμου τούτου βῆμα ἐμφανές ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ κατὰ μόνας τοῦ ἀναχωρητικοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἰδιαιτέρως δέον νὰ ἐξαρθῆ ἡ πλήρης βιβλιογραφικὴ ἐνημερότης τοῦ συγγραφέως ἥτις θὰ παρουσίαζε τὴν πληρότητα, ἐὰν ὡς παρετηρήθη, εἶχεν οὗτος ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ περισπούδαστον μέγα ἔργον τοῦ κ. H. G. E. White, *The Monasteries of the Wādi' n Natrān*, 3 vol., New York, 1926—1933.

Ὁ σ. παραδίδει εἰς τοὺς περὶ τὸν Μοναχισμὸν ἀσχολουμένους πραγματείαν ἀξιολογωτάτην καὶ ἐλκυστικὴν, ἀπαύγασμα βαθείας καὶ πλουσίας μελέτης καὶ ἀμερολήπτου κρίσεως, ἥτις δὲν ἀποτελεῖ μόνον σύνοψιν ἐπιτυχῆ τῶν γενομένων παρ' ἄλλων ἐπεξεργασιῶν, ἀλλὰ καὶ παρέχει λύσιν πρωτότυπον καὶ στερεὰν εἰς πλείστα ὅσα σχετικὰ διαφισβητούμενα δέ, περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου ζητήματα.

Ι. Δ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

Wikenhauser Alfred, *Die Kirche als der mystische Leib Christi nach dem Apostel Paulus*, Münster in Westf., 1937, S. VIII+240.

Ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ μυστικοῦ σώματος τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου σαρκωθέντος Κυρίου ὑπῆρξε πάντοτε τὸ ἰσχυροτάτης προσοχῆς ἀπὸ μέρους τῆς Θεολογίας ἀξιοθὲν πρόβλημα. Ἀνεγνωρίζετο σαφῶς πάντοτε ἡ βασικωτάτη σημασία αὐτῆς διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἰδίας οὐσίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατεβάλλετο κατ' ἐξοχὴν προσπάθεια πρὸς τὴν καὶ ἐπ'

α ὑτῆς ἐποικοδόμησιν καὶ τὴν καὶ δι' αὐτῆς καρποφόρον ἐκδήλωσιν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Οὕτω δὲ καὶ ἐγένετο αὕτη ἀντικείμενον πλείστων πραγματειῶν ἐπιστημονικοῦ τε καὶ ἐποικοδομητικοῦ περιεχομένου παρὰ Καθολικοῖς κυρίως, ἀλλὰ καὶ Διαμαρτυρομένοις.

Ἐλλειψιν αἰσθητοτάτην ἐν τῇ συνόλῳ σχετικῇ βιβλιογραφίᾳ ἀπετέλει ἡ μὴ ὑπαρξίς μελέτης ἀναφερομένης εἰς τὴν ἔκτενῃ ἔκθεσιν τῆς περὶ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἰδέας παρὰ τῷ δημιουργῷ ταύτης, τῷ θεῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ. Τοῦ κενοῦ ἀκριβῶς τούτου τὴν πλήρωσιν ἐπεζήτησεν ἡ προκειμένη μελέτη τοῦ κ. Wikenhauser «Περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον», ἧς κύριος σκοπὸς ὑπῆρξεν ἡ μετ' ἐπιμελείας ἐκ τῶν πηγῶν ἔκθεσις τῆς περὶ Ἐκκλησίας ἰδέας τοῦ Παύλου καὶ ἡ ἀποφυγὴ πάσης περαιτέρω ἐπεξεργασίας ταύτης κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς μεταγενεστέρως Θεολογίας.

Ἰδιαιτέρα κατεβλήθη παρὰ τοῦ συγγραφέως προσοχὴ ὡς πρὸς τὸν ἀποσαφηνισμόν τῶν συναφῶν ἀπὸ θρησκευτιολογικῆς ἱστορικῆς ἀπόψεως ζητημάτων καὶ εἰδικώτερον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν δημόδη φιλοσοφίαν τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου. Οὕτω δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελεῖ συμπλήρωμα προγενεστέρου ἔργου τοῦ συγγραφέως». Die Christusmystik des heiligen Paulus (1928).

Ὁ συγγραφεὺς διαιρεῖ τὴν μελέτην αὐτοῦ εἰς τὸ γενικὸν καὶ εἰδικὸν μέρος. Ἐν τῷ πρώτῳ παρατίθενται μετ' ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας αἱ κεντρικαὶ γραμμαὶ τῆς κατὰ Παῦλον ἐννοίας τῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ τὴν ἐξέτασιν καὶ ἀποσαφήνισιν δηλαδὴ τῶν ὄρων Ἐκκλησία, Ἅγιοι, Ἐκλεκτοὶ καὶ Ἁγαπημένοι διακαθαίρονται τὰ προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ νέου λαοῦ τοῦ ζῶντος Θεοῦ, τῆς ὑπερφυσικότητος τῆς Ἐκκλησίας ὡς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς τῆς ὁρατῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν.

Ἐν τῷ δευτέρῳ, τῷ καὶ κυρίῳ μέρει, τῆς ἐργασίας ταύτης ἐξετάζεται διὰ μακρῶν τὸ θέμα περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ διαφωτίζονται πάντα τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο προβλήματα. Ἐν ἀρχῇ διασαφίζεται ἡ θέσις τῶν προβλημάτων τούτων καὶ ἐξετάζεται ἐπὶ τῇ βάσει πασῶν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ἐν ἰδιαιτέρῳ τμήματι ὁ διπλοῦς χαρακτὴρ τῆς περὶ τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ ἰδέας γενικῶς, τῶν πιστῶν ὡς Σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν πιστῶν ὡς σώματος. Εἶτα ὑπ' ὄψιν ἔχων ὁ συγγραφεὺς τὰς πρὸς Ἐφεσίους καὶ Κολοσσαεῖς ἐπιστολάς ἐξετάζει τὰ περὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος καὶ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς

κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας θέματα. Τελικῶς ἐπιχειρεῖται διασάφησης τοῦ ὄλου ζητήματος καὶ ὡς θρησκευολογικοῦ ἱστορικοῦ προβλήματος.

Ὁμολογουμένως ὁ συγγραφεὺς τελείως κάτοχος τοῦ διαπραγματευθέντος θέματος παρέχει διὰ τῆς μελέτης αὐτοῦ ταύτης σημαντικωτάτην συμβολὴν εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου τῆς Βιβλικῆς Θεολογίας καὶ τῆς θρησκευολογίας γενικῶς.

Ι. Δ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

Θεμ. Π. Βολίδου Συναίτικαὶ ἔρευναι, Ἐν Ἀθήναις 1937. Ὁ σ. ἐκθέτων τὰς ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς περιωνύμου Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ὁρους Σινᾶ ἐργασίας καὶ ἐρεύνας αὐτοῦ περιγράφει ἰδιαιτέρως τὸν ὑπ' ἀριθ. 1719 Συναίτικὸν κώδικα, ἐφεξῆς δὲ παρατίθησι ἔγγραφα ἀναγόμενα εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Καρπάθου καὶ Κάσου τῶν ἐτῶν 1762—1792 ἐν τῇ εἰρημένῃ Βιβλιοθήκῃ εὑρισκόμενα.

Ἐμμ. Γ. Παντελάκη, Ἀποκαλυπτικά. Εἶναι ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου ποίημα; (Ἐκ τῆς «Ἀθηνᾶς») Ἀθῆναι 1937. Ὁ σ. ἀποκρούων τὰς ἐν τῇ «Θεολογίᾳ» (B,47 ἐξ.) διατυπωθείσας γνώμας τοῦ Σεβ. πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εὐστρατιάδου καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου οὔτε ἠδύνατο νὰ εἶναι οὔτε ὄντως εἶναι ποίημα.

Βασιλείου Μ. Βέλλα, Παρατηρήσεις ἐπὶ τινων στίχων τοῦ βιβλίου Ἀββακοῦμ (κατὰ τοὺς Ο'). Ἐν Ἀθήναις 1938. Αἱ παρατηρήσεις ἀναφέρονται εἰς τινὰς στίχους τοῦ βου κεφαλαίου, ἐρευνᾷ δὲ ὁ σ. καὶ ἐξηγεῖ τὰς ὑπαρχούσας διαφορὰς τοῦ κειμένου τῶν Ο' ἀπὸ τοῦ Ἑβραϊκοῦ.

N. Arseniev, Τὸ ἐν Ἀθήναις Συνέδριον τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας (ῥωσιστὶ) Βαρσάβα 1937.

Μ. Μυζάλη Ἡ νηστεία ὡς θεία ἐντολή καὶ ὡς μέσον σωτηρίας. Εἶναι ἡ νηστεία ἀπαραίτητος διὰ τὴν σωτηρίαν μας; Washington 1937. Ὁ σ. ἀπαντᾷ καταφατικῶς εἰς τὸ τιθέμενον ὑπ' αὐτοῦ ἐρώτημα, ἐξετάζων λεπτομερῶς τὸ ζήτημα τῆς νηστείας, παρεμπιπτόντως δὲ ποιεῖται διαφόρους παρατηρήσεις καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Χρυσοστόμον Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἡ πρώτη Ἐκατονταετηρὶς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν «Ἐπετηρίδι» τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», Ἀθῆναι 1937, σ. 7—24.

Ἀνθίμου Σίσκου Ἀρχιμ. Ἡ διοικητικὴ ὀργάνωσις τῆς Ἐκ-

κλησίας Ἀλεξανδρείας Τόμ. Α' Ἡ νομικὴ καὶ κανονικὴ θέσις τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας ἔναντι τῆς Αἰγυπτιακῆς Ἐπικρατείας, Ἀλεξάνδρεια 1937.

Ἐν πρώτῃ μέρει τῆς πραγματείας ὁ σ. ἐξετάζει εἰσαγωγικῶς τὰ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας, ὑποδεικνύων τὰ διακριτικὰ αὐτῶν γνωρίσματα καὶ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν σχέσεων αὐτῶν κατὰ τοὺς ἀρχαίους μέσους καὶ νέους χρόνους. Μετὰ τοῦτο ἐξετάζει τὰ διάφορα συστήματα τῶν σχέσεων, Ἱεροκρατία, Πολιτειοκρατία, Συναλληλία, Χωρισμὸς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ ἰδιαίτερος τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰ μὴ χριστιανικὰ Κράτη. Τὸ δεύτερον μέρος τῆς πραγματείας ἀφιερῶι ὁ σ. εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀλεξανδρείας, ἐξετάζων γενικῶς τὰ κατὰ τὴν ἴδρυσιν, ἀνάπτυξιν, τὴν κανονικὴν θέσιν ἔναντι τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν αὐτοτέλειαν καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς. Ἐφεξῆς ἐκτίθενται αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας πρὸς τὴν Αἰγυπτιακὴν Κυβέρνησιν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μέχρι τοῦ 1922, ἡ δικαιοδοσία καὶ αἱ ἀρμοδιότητες καὶ τὰ δικαιώματα τῆς Αἰγυπτιακῆς Κυβερνήσεως. Ἐν τρίτῳ δὲ μέρει ἐκτίθενται αἱ σχέσεις Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας καὶ Αἰγυπτιακῆς Κυβερνήσεως ἐν τῷ μέλλοντι δεοντολογικῶς. Καταλήγει δὲ ὁ σ. εἰς τὴν μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν Διομολογήσεων παραχθεῖσαν κατάστασιν. Τοιοῦτον εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς ἀξίας πάσης προσοχῆς πραγματείας ταύτης. Ὁ φιλόπνοος συγγραφεὺς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν πλουσίαν βιβλιογραφίαν τῶν διαπραγματευομένων θεμάτων, στηρίζει δὲ τὰς γνώμας αὐτοῦ καὶ τὴν ἔκθεσιν ἐν γένει ἐπὶ τῶν πηγῶν.

Ἰωάννου Παπαδοπούλου, Κατηχητοῦ τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἡ θέσις τῆς γυναικὸς εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνίαν, (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ «Ἱεροῦ Συνδέσμου») Ἀθῆναι 1937.

Ἀθηναγόρα πρ. Παραμυθίας, Φῶς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων, Ἡ νῆσος Κέρκυρα-Μελίτη καὶ Ἀπ. Παῦλος.—Χ ἡ ἀρχαιοτέρα καὶ ἀγιωτέρα λέξις τοῦ κόσμου, ὁ ἄγνωστος Θεός.—Ἡ μία ἀγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Λειτουργία Ἀθῆναι 1937.

Ἐθαγγ. Γ. Κλεομβρότου, Τὸ ὑπ' ἀριθμ. 23 χειρόγραφον τῆς ἐν Λέσβῳ Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Ὑψηλοῦ καὶ ὁ περιήγημος ζωγράφος Μανουὴλ Πανσέληνος (ἐκ τοῦ «Ποιμένος») Μυτιλήνης 1937. Ὁ σ. τῆς πραγματείας ταύτης ἀνακοινῶι τὰς ἐν τῷ εἰρημῆν χειρογράφῳ σημειώσεις καὶ ἐνθυμήσεις ἐν αἷς μνεῖα γίνεται καὶ

τοῦ Πανσελήνου, ὅστις ὑπὸ τῶν πρότερον ἐρευνησάντων τὸ χειρόγραφον ἐνομίσθη ὅτι εἶναι ὁ περίφημος ζωγράφος Μιχαὴλ Πανσελήνος. Ὁ σ. ἀποδεικνύει ὅτι ὁ μνημονευόμενος ἐν τῷ χειρογράφῳ Πανσελήνος εἶναι Λέσβιος ἄσχετος πρὸς τὸν ζωγράφον.

Dr. J. H. Oldham Kirche, Volk und Staat. Ein ökumenisches Weltproblem, Genf 1936.

Νικολάου Βλάχου Ἡ γενετικὴ ἢ ἐξελικτικὴ μορφή τῆς ἱστορίας. Ἐναρκτήριο μᾶθημα, Ἐν Ἀθήναις 1937.

Antonio Baïractaris, Natürliche Offenbarung (aus Zeitschrift für systematische Theologie 1937 Heft 1) Berlin 1937.

Δεωνίδου Φιλιππίδου, Ἑλλὰς πιστεύουσα (Λόγος πανηγυρικός εἰς τὴν 25ην Μαρτίου 1937 ρηθεὶς ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρανασοῦ») Ἀθῆναι 1937.

Ἄγαμ. Ζάχου. Μουσικὴ καὶ θρησκεία. Θρησκευτικότης μεγάλων μουσικῶν (ἐκ τοῦ «Ἐκκλησ. Φάρου») Ἀλεξάνδρεια 1937.

Ἴω. Ἀρνέλλου, Βάκων, Καρτέσιος. Σπινόζας (Φιλοσοφικὰ μελέται τεῦχ. Α΄.) Ἐν Ἀθήναις 1937.

Διον. Παπαγιαννοπούλου, Παπικαὶ θεωρίαι περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἀζύμων. Ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου Ἀθῆναι 1937.

Ἄνδρ. Φυτράκη, Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας (Διάλεξις) Ἀθῆναι 1937.

Τοῦ αὐτοῦ Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐν Ἀθήναις 1937.

Π. Δ. Ἀντωνοπούλου, Τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς (Διάλεξις). Ἀθῆναι 1937.

Φιλίπ. Καραμάνη, Γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Λέσβου καὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων αὐτῆς (ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ φοιτ. Θεολ. Συνδέσμου 1935—36) Ἀθῆναι 1937.

Διον. Παπαγιαννοπούλου Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης Παναγιώτου, Γριτζάνη, Ἐν Ἀθήναις 1937.

Γεωργίου Σακελλαρίου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσα-

λονίκης, Ἡ Ὁρησκευτικὴ πίστις καὶ ἡ σύγχρονος ψυχολογία (λόγος)
Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1937.

Γερασίμου Κονιδάρη. Ἡ ἔθνικιστικὴ Γερμανία ἐκκλησιαστικῶς.
Προτεσταντισμός. Πιπτικὴ Ἐκκλησία, Κείμενα νόμων, (Βιβλιοθήκη
«Ἀναλλάσσεως» ἀριθμ. 1) Ἀθῆναι 1937.

Acta Pontificalium operum propagatione fidei et a sancto
Petro Apostolo pro clero indigena. Commentarium officiale, Ro-
mae 1937, vol. II, N. 3.

G. Hoffmann S. J., Formulae praeviae ad definitionem
Concilii Florentini de processione Spiritus Sanctus, Acta Aka-
demiae Velehradensis. An. XIII, fasc. 2. 3. σ. 81—105 fasc. 4,
σ. 237—260.

—**Τοῦ ἀγίου:** De praeparatione definitionis Concilii Floren-
tini de ss. Eucharistia, Acta Academiae Velehradensis An XIV,
fasc. 1, σ. 45—54,

—**Τοῦ ἀγίου:** Die Konzilsarbeit in Florenz 26 Febr. 1439—
26 Febr. 1443. Orientalia Christiana Periodica, IV, 1938, V. I.
II, σ. 157—180.